

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКОТО ЕЗИКОЗНАНИЕ

ПЪРВИТЕ БИБЛИОГРАФСКИ ОПИСАНИЯ НА „ГРАММАТИКА ЗА СЛАВЯНСКИЙ ЯЗИК“ (1850) И „ХРИСТОМАТИЯ СЛАВЯНСКА“ (1852)

Велислава Стойкова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките

vstoykova@yahoo.com

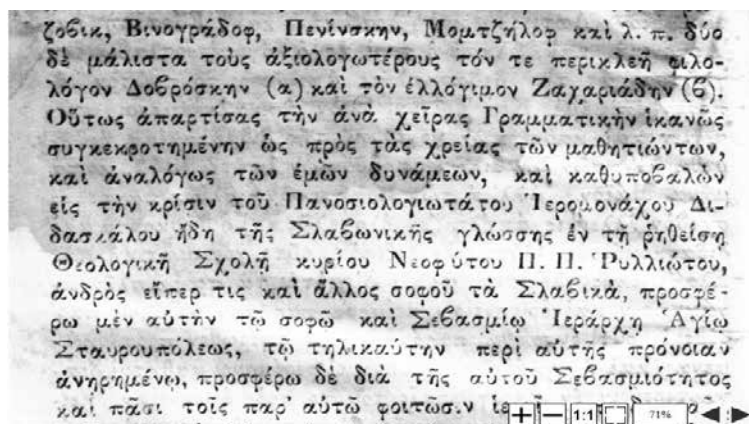
Резюме. В доклада са представени и анализирани първите отбелязвания на „Грамматика за славянский язык“ (1850) и „Христоматия славянска“ (1852) в публикувани систематични библиографски описания въз основа на ползване на дигитални ресурси с общ достъп. Тези заглавия се разглеждат по отношение на присъствието им както в първите български библиографски трудове, така и по отношение на присъствието им в чуждоезични библиографии – национални и тематични, за да се очертае спецификата в подхода на библиографското описание и географското им разпространение. Въз основа на това се представят изводи за влиянието и значението на тези издания в контекста на появата и значимостта на първите български учебници.

Ключови думи: български език; граматика; речници; библиография

1. Въведение

Отпечатването на „Грамматика за славянский язык“ (Димитриядис / Dimitriádis 1850) и „Христоматия славянска“ (Неофит Рилски / Neofit Rilski 1852) в Цариград в Патриаршеската печатница (на гръцки език) става през периода, когато Неофит Рилски е преподавател по църковнославянски език във Висшето богословско училище на о. Халки (1848 – 1852), а издадените книги са предвидени за учебници, по които да се преподава. Докато Христоматията, тъй като съдържа и първия българско-гръцки речник, е изследвана (Кювлиева / Kyuvlieva 1997), и даже преиздадена (Nihoritis 2008), то Граматиката остава без нужното внимание от страна на изследователите. Тя не е включена и в изследването на възрожденските граматики (Вълчев / Valchev 2008), вероятно защото е написана на гръцки, спада към славянобългарските граматики и авторството/съставителството на Неофит Рилски не е изрично отбелязано на заглавната страница.

Внимателен прочит на предговора показва, че името на Неофит Рилски е указано там като съставител (Фиг. 1). В предговора на Граматиката са отбелязани и имената на други известни автори на славянски граматики от този период като Маразов, Виноградов, Пенински, Момчилов и др., подобно на чиито граматики тя е съставена.

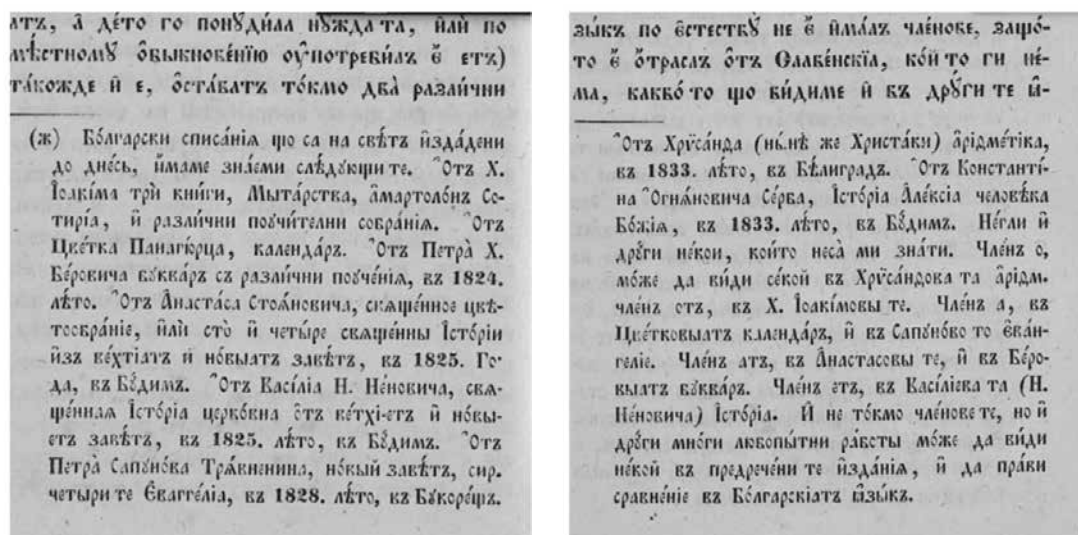


Фигура 1. Част от предговора на „Грамматика за славянский язык“, ЦБ-БАН

В българските и в някои чужди библиографски описания двете книги имат своеобразно представяне, което ще проследим и изследваме по-нататък.

2. Първи библиографски описания на книги на български език

Първото изброяване на вече отпечатани книги на български език е в „Болгарска граматика“ (Неофит Рилски / Neofit Rilski 1835) и представлява списък под черта (Фиг. 2) на излезлите от печат към онзи момент книги на български език.

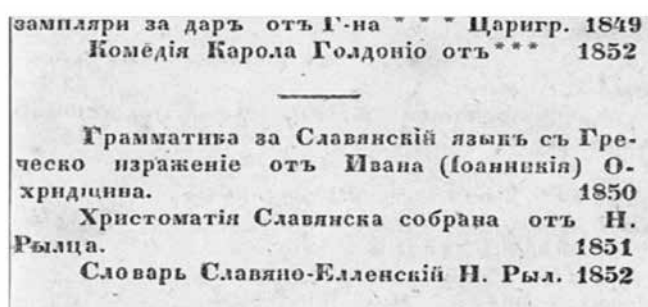


Фигура 2. Списъкът на отпечатаните български книги от „Болгарска граматика“, НБКМ

За първа самостоятелна библиография на български издания се приема публикуваният от Ив. Шопов в „Цариградски вестник“, 1852, бр. 99, „Список на български книги на нововозраждаемата българска писменност в XIX-й век“ (Шопов / Shopov 1852a). Това е и първото библиографско описание, с което ще започнем.

3. „Грамматика за славянский язык“ (1850) и „Христоматия славянска“ (1852) в първите библиографии

Първата българска библиография е отпечатана в печатницата на „Цариградски вестник“ и освен във вестника, излиза и като отделна книжка, озаглавена „Список за болгарските книги, които са издадени до сега“ (Шопов / Shopov 1852b). Изследваните от нас Граматика и Христоматия не се откриват в първото издание на „Список ...“, но в книжката ги откриваме (Фиг. 3) и можем да смятаме, че това е първото им отбелязване в българска библиография, като и двете книги са дадени с български заглавия.



Фигура 3. Част от „Список за болгарски книги...“, с. 15, НБКМ

Те са включени в Списъка на последно място, след всички други заглавия, като са добавени накрая и без номерация. Допълнително като отделно заглавие е даден и „Словарь Славяно-Елленский“. Граматиката е с автор Иван (Йоанникий) Охридщин, а Христоматията и речника – с автор Неофит Рилски.

3.1. „Грамматика за славянский язык“ (1850) и „Христоматия славянска“ (1852) в „Книгопис на новобългарската книжнина. 1806 – 1870“

След Ив. Шопов българска библиография публикува К. Иречек – като отделна книга във Виена (Иречек / Ireček 1872) и като притурка към Периодическо списание (Иречек / Ireček 1873). Тази библиография е първият цялостен академичен библиографски труд, публикуван от Българското книжовно дружество.

Той включва автори и заглавия, отнасящи се към българската литература и написани не само на български език, които са подредени по азбучен ред и са номерирани. В тази библиография откриваме и двете изследвани от нас заглавия (Фиг. 4). Най-напред по азбучен ред (при автор Неофит Рилски) откриваме Христоматията (№ 336, с. 31), като отделно описана книга откриваме „Словарь гръцко-славянский“ (№ 337, с. 31) и Граматиката (№ 352, с. 32) при автор Охридщин, Иван (Йоанникий), като е отбелязано, че заглавието е взето от Шопов, стр. 15.

336. — Христоматія славянска. Цариградъ 1851. 8°. 350 стр.
337. — Словарь Гръцко-Славянский. Цариградъ 1852. 8°. 357 стр.

352. Охридщинъ, Иванъ (Йоанникий). Грамматика за славянский языкъ съ греческо изражение. Цариградъ 1850. (Шоповъ стр. 15).

Фигура 4. Части от „Книгопис на новобългарската книжнина“, РБ, Русе

Библиографията на Иречек представя двете заглавия, като изцяло следва представянето при Шопов и изписва заглавията само на български език.

3.2. „Грамматика за славянский язык“ (1850) и „Христоматия славянска“ (1852) в библиографиите на А. Теодоров-Балан от 1893 и 1909 г.

А. Теодоров-Балан също се занимава със съставянето на библиографски описания. Тук ще се спрем на две от тях, които са публикувани като отделни трудове. На първо място, това е публикуваният през 1893 г. в „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, кн. IX, в приложението, „Български книгопис. Дял I. От първата новобългарска печатна книга до последната Руско-турска война (1641 – 1877) (Теодоров-Балан / Teodorov-Balan 1893).

В тази библиография авторите и заглавията също са подредени по азбучен ред, както при Иречек, но чуждоезичните заглавия, отнасящи се към българския език, са отделени след българските, в добавка. Накрая има таблици с подреждането на заглавията по тематични раздели, по години на издаване, по места на издаване и др.

Изследваните от нас заглавия са описани в библиографията (Фиг. 5). Най-напред по азбучен ред е включен, без автор, „Словарь гръцко-славянский“ (№ 649, с. 93), след това е включена Граматиката при автор Охридщин, Иван [или Йоанникий] (№ 698, с. 99), като е уточнено, че това заглавие е взето от Шопов, стр. 15.

В добавката към чуждоезичните заглавия е включена Христоматията (№ 1159, с. 147) с автор Неофит Рилски, със заглавие на български и с оригиналното си заглавие на гръцки език, което е първото нейно отбелязване в българска библиография.

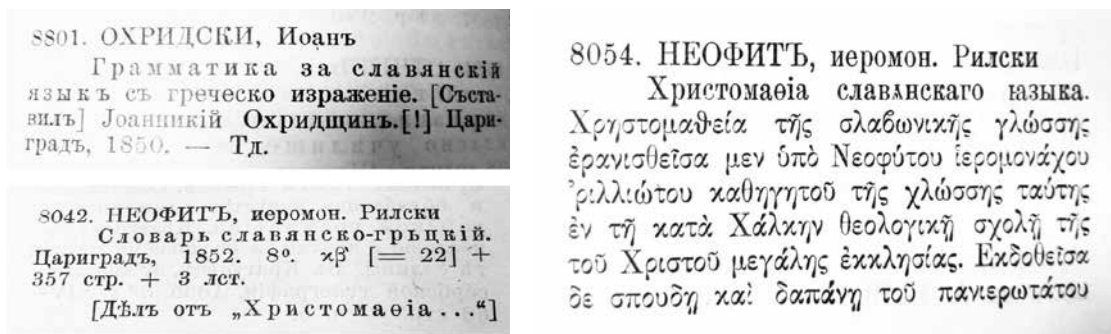
649. — Словарь Гръцко-славянскій. Цариградъ, 1852. 8°. $\kappa\beta$ [= 22] + 357 стр. + 3 лст.

698. Охридциѣ, Иванъ [или Иоанникій]. Грамматика за славянскій языкъ съ греческо израженіе. Цариградъ, 1850. (Шоповъ, стр. 15).

1159. Неофитъ, Иеромонахъ Рылскій. Христоматѣя славянскаго языка. Χριστομαθεΐα τῆς σλαβωνικῆς γλώσσης, ἐρανισθεΐσα μὲν ὑπὸ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ριλλιώτου καθηγῆτου τῆς γλώσσης ταύτης ἐν τῇ κατὰ Χάλκην θεολογικῇ σχολῇ τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας, ἐκδοθεΐσα δὲ σπουδῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου τοῦ Τυπάλδου σχολαρχοῦ καὶ καθηγῆτου της αὐτῆς ἱερᾶς σχολῆς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῇ πατριαρχικῇ τυπογραφείῳ, 1852. 8°. съ славяно-греческiй словарь [α'-κθ' + 350 стр. ζ' + 357 стр.]
Интересна ще да е въ тази книга „Ода ко миѣ самому“ отъ Неофита. Вж. Ж. М. Н. Пр., августъ 1890. стр. 393.

Фигура 5. Части от „Български книгопис“, Google Книги

През 1909 г. Теодоров-Балан публикува „Български книгопис за 100 години (1806 – 1905)“ (Теодоров-Балан / Teodorov-Balan 1909) като отделна книга, в която също включва изследваните от нас заглавия (Фиг. 6). В нея те са описани към своите автори, подредени по азбучен ред.



Фигура 6. Части от „Български книгопис за 100 години“, НБКМ

На първо място е Охридски, Йоан, при който е дадена Граматиката (№ 8801, с. 782). При автор Неофит Рилски е даден „Словарь Славянско-гръцкiй“ (№ 8042, с. 718), като за пръв път е отбелязано, че е дял от Христоматията, както и самата Христоматия (№ 8054, с. 719 – 720), която, освен на български, е дадена отново и с оригиналното си заглавие на гръцки.

Общо и в двете библиографии на А. Теодоров-Балан Граматиката и Христоматията са дадени с точните си дати на издаване, а за „Словарь славянско-гръцкiй“ правилно е отбелязано, че е дял от Христоматията, като самата Христоматия е дадена с оригиналното си заглавие на гръцки език.

3.3. „Грамматика за славянскiй языкъ“ (1850) и „Христоматия славянска“ (1852) в Bibliographie ionienne (1910)

През 1910 г. в Париж излиза Bibliographie ionienne (Йонийска библиография) от известния френски елинист Е. Легран в сътрудничество с Х. Перно (Legrand, Pernot 1910). Тя е издание на Ecole des langues orientales vivantes и включва библиографски опис на заглавия на публикуваните до 1900 г. на гръцки език книги от седемте Йонийски острова. Тази библиография излиза след смъртта на Легран и е публикувана от неговия сътрудник Перно въз основа на подготвени по-рано библиографски материали и най-вече на колекцията на библиотеката „Алфонс Пикар“ в Париж.

Тя представя френската традиция на хронологично библиографско описание и включва изследваните от нас заглавия (Фиг. 7). Така в нея първо откриваме при книгите от XIX в. в заглавията от 1850 г. Граматиката (№ 1625, с. 395), а при заглавията от 1852 г. – Христоматията (№ 1735, с. 416). И при двете е дадено пълното им библиографско описание на гръцки език, както и допълнително на френски тези книги са отбелязани като „редки“. Затова можем да оценим тази библиография като първата, която най-точно отбелязва и описва двете заглавия.

1625. — Γραμματικὴ τῆς σλαβωνικῆς γλώσσης ἐρανισθεῖσα μὲν ὑπὸ Ἰωάννου Δημητριάδου, ἐκδοθεῖσα δὲ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ πανιερωτάτου καὶ σοφωτάτου μητροπολίτου Σταυρουπόλεως κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ Τυπάλδου, εἰς χρῆσιν τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ. 1850.

In-8° de quatre feuillets, 178 pages et un feuillet. Rare.

1735. — Χρηστομάθεια τῆς σλαβωνικῆς γλώσσης ἐρανισθεῖσα μὲν ὑπὸ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ῥιλλιώτου, καθηγητοῦ τῆς γλώσσης ταύτης ἐν τῇ κατὰ Χάλκην θεολογικῇ σχολῇ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐκδοθεῖσα δὲ σπουδῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου τοῦ Τυπάλδου, σχολάρχου καὶ καθηγητοῦ τῆς αὐτῆς ἱερᾶς σχολῆς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ. 1852.

In-4° de deux feuillets, xβ' (22) pages, sept pages non chiffrées, 350 pages + ζ' (7) et 357 pages + trois feuillets. Rare.

Фигура 7. Части от Bibliographie ionienne, Gallica

3.4. „Граматика за славянски език“ (1850) и „Христоматия славянска“ (1852) в библиографията на Погорелов (1923)

В. Погорелов работи върху своя библиографски труд в Народната библиотека и през 1923 г. в София той публикува „Опис на старите печатни български книги (1802 – 1877 г.)“ (Погорелов / Rogorelov 1923). Тази библиография е най-пълното към онова време тематично описание на старите печатни български книги, ползвано и до днес като библиографски източник. В нея изданията са подредени по хронологичен принцип, като в края има и справочен апарат.

В библиографията на Погорелов откриваме и двете изследвани от нас заглавия (Фиг. 8). Най-напред, при изданията от 1850 г. се намира Граматиката (№ 193, с. 181) с автор Охридщин, Иван [или Йоанникий] и с пояснение, че са ползвани библиографиите на Шопов, стр. 15, и Теодоров-Балан (1893) и (1909). Христоматията (№ 230, с. 205 – 207) е при изданията от 1852 г. с автор Неофит Рилски и със заглавие на български и с оригиналното на гръцки, както и с описание на съдържанието и примерни текстове. В тази библиография откриваме най-подробното описание на Христоматията, въпреки че в общи линии тя следва описанията на двете заглавия, дадени в библиографиите на Теодоров-Балан от 1893 г. и от 1909 г.

193. Охридщинъ Иванъ [или Йоанникий]. Граматика за славянскій азѣкъ съ греческо изражение.
Цариградъ, 1850. (Шоповъ, стр. 15).
(ГБ. 8801, Тд. 698).

230. ΧΡΙΣΤΟΜΑΘΙΑ | славянскаго языка. | Χρηστο-
μαθεια | τῆς Σλαβωνικῆς γλώσσης | ἐρανισθεῖσα μὲν ὑπὸ | Νεο-
φύτου ἱερομονάχου Ῥιλλιώτου | καθηγητοῦ τῆς γλώσσης
ἐν τῇ κατὰ | Χάλκην θεολογικῇ σχολῇ τῆς τοῦ Χριστοῦ | Μεγάλης
Ἐκκλησίας. | Ἐκδοθεῖσα δὲ σπουδῇ καὶ δαπάνῃ | τοῦ Πανιερω-
τάτου Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως | Κωνσταντίνου τοῦ Τυπαλ-
δου, | σχολάρχου καὶ καθηγητοῦ τῆς αὐτῆς ἱερᾶς | σχολῆς. |
Ἐν Κωνσταντινουπόλει | ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Τυπογραφείῳ. |
1852. |
3 небр. + κβ' (22) + 7 небр. + 350 + ζ' (7) + 357 + 6 небр.
стр.; 4°, (черк.-сл. и гръцк. б.).

Фигура 8. Части от „Опис на старите печатни български книги“, НБКМ

3.5. „Грамматика за славянският език“ (1850) и „Христоматия славянска“ (1852) в Еλληνική Βιβλιογραφία (1800 – 1863)

Ελληνική Βιβλιογραφία (Гръцка библиография 1800 – 1863) от Д. Гини и В. Мекса е публикувана в Атина в три тома и включва заглавия на гръцки език, отнасящи се към гръцката литература от посочения период, включително елинизма. Тази гръцка библиография използва също хронологичен подход за описание и справочен апарат, като към отделните заглавия се отбелязва и в кои гръцки библиотеки се намират.

Изследваните от нас заглавия откриваме във втория том на библиографията (ГМ / GM 1941). Хронологично най-напред, в заглавията от 1850 г., е Граматиката (№ 5143, с. 263), а в заглавията от 1852 г. е Христоматията (№ 5874, с. 364). И двете заглавия (Фиг. 9) са дадени на гръцки (за Христоматията и на български с латиница) с пълни библиографски описания заедно със сигнатурите на гръцките библиотеки, в които може да се намерят.

* 5143. – Γραμματική τῆς σλαβωνικῆς γλώσσης Ἐρανισθεῖσα μὲν ὑπὸ Ἰωάννου Δημητριάδου, ἐκδοθεῖσα δὲ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ Πανιερωτάτου καὶ σοφωτάτου Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ Τυπάλδου. εἰς χρῆσιν τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Τυπογραφείῳ. 1850.
Εἰς 4ον, σ. 2 ᾱ. ᾱ. + σ. 4 ᾱ. ᾱ. + 178 + 2 ᾱ. ᾱ. ΕΒΕ. ΓΑ. 916, ΕΙΜ 121.

* 5874. – Christomathija slovjanskago jazika. Χρηστομάθεια τῆς Σλαβωνικῆς γλώσσης Ἐρανισθεῖσα μὲν ὑπὸ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ράλλεωτος καθηγητοῦ τῆς γλώσσης ταύτης ἐν τῇ κατὰ Χάλκῃν θεολογικῇ σχολῇ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Ἐκδοθεῖσα δὲ σπουδῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου τοῦ Τυπάλδου, σχολάρχου καὶ καθηγητοῦ τῆς αὐτῆς ἱερᾶς σχολῆς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ Πατριαρχικῇ τυπογραφείῳ 1852.
Εἰς 4ον, σ. 4 ᾱ. ᾱ. + κβ' + 7 ᾱ. ᾱ. + 350 + φ. 1 ᾱ. ᾱ. + σ. ζ' + 357 + 6 ᾱ. ᾱ. Ἐμπεριέχεται καὶ λεξικόν. ΕΒΕ. ΓΑ. 3130, ΕΙΜ 121.

Фигура 9. Части от Ελληνική Βιβλιογραφία, Anemi

3.6. „Грамматика за славянският език“ (1850) и „Христоматия славянска“ (1852) в библиографията на Стоянов (1957)

Книгата на М. Стоянов „Българска възрожденска книжнина: Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806 – 1878“, отпечатана в София в три тома, е най-пълното библиографско описание на българската книжнина от Възраждането (Стойанов / Stoyanov 1957). В нея е възприето азбучно подреждане на авторите и заглавията, а в рамките на отделния автор подредбата на заглавията е хронологична. Допълнително библиографията е снабдена със справочен апарат, позволяващ справки по множество критерии. Тя е приета за образец на справочно издание от този вид.

Изследваните от нас заглавия са представени в тази национална библиография (Фиг. 10) съобразно с концепцията за представяне на авторите им, както и с възможността за библиографско описание на общо съставителство.

* 1667. [Заедно с Неофит Рилски]. Γραμματικὴ σλαβωνο-ελληνική τοῦ Ἰωάννου ... [„Граматика за славянският език с греческо изражение“.] Цариград, 1850. 178 с. 8^ο. Π. 193.

5618.а: [Заедно с И. Димитриевиц]
Γραμματικὴ τῆς σλαβωνικῆς γλώσσης. Ἐρανισθεῖσα μὲν ὑπὸ Ἰωάννου Δημητριάδου, ἐκδοθεῖσα δὲ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ πανιερωτάτου καὶ σοφωτάτου μητροπολίτου Σταυρουπόλεως κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ Τυπάλδου. Ἐς χρῆσιν τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῇ πατριαρχικῇ τυπογραφείῳ, 1850. 178 с. 8^ο.

Участнето на Неофит в съставянето на граматиката е указано в предговора.
Описание я подробно тук, защото късно ни попадна екземпляр от нея на ръка. Срв. № 1667.

*5620. Χριστομαθία славянскаго языка. Χρηστομαθία τῆς σλαβωνικῆς γλώσσης Ἐρανισθεῖσα μὲν ὑπὸ Νεοφύτου ἱερομονάχου Ράλλεωτος, καθηγητοῦ τῆς γλώσσης ἐν τῇ κατὰ Χάλκῃν θεολογικῇ σχολῇ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐκδοθεῖσα δὲ σπουδῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ ... μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου τοῦ Τυπάλδου, σχολάρχου καὶ καθηγητοῦ τῆς αὐτῆς ἱερᾶς σχολῆς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ Πατριαρχικῇ τυπογραφείῳ, 1852. 3,22, 7, 350, 7, 357, 6 с. 8^ο.
Текст на църковнославянски език.

Цензорно позволение от Цариградската патриархия.
Съдържание: с. 1—22: Предговор на гръцки и църковнославянски език; с. 1—84: Избрания изъ Священнаго писанія ветхаго и новаго завета; с. 85—269: Поучительная слова святыхъ Отцевъ; с. 269—323: Изъ житіи св. Методіи и Кωνστανтина. . . , князя Кіевскаго Владиміра; с. 323—4: Клеада умнѣ Зевѣсу (св. елинскаго вѣрно преложень отъ Неофіта П. П. . .); с. 325—6: Надгробная, юже прѣсвѣщеннй Стефанъ по погребеніи св. Димитріа написѣ; с. 327—330: Из трагедіи ѿ паденіи Сербскаго царства; с. 330—350: Нѣкоторыя изъ од Лукіана Мушискаго сербина; с. 1—357: Църковнославянско-гръцки речник, който в някои екземплири липсва.

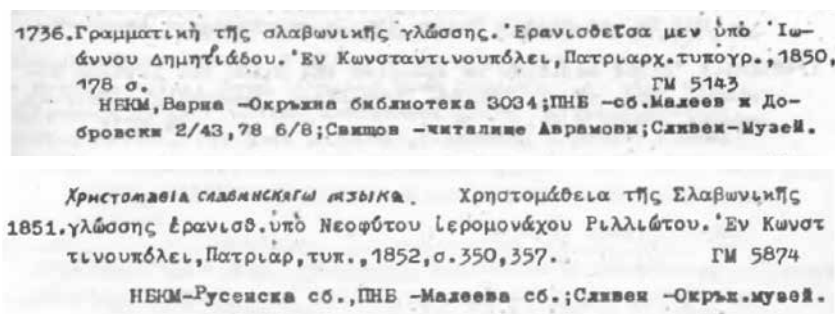
Фигура 10. Части от „Българска възрожденска книжнина“, НБКМ

Най-напред откриваме Граматиката (№ 1667, с. 81) при автор Иван Димитриевиѹ, към която има уточнение [заедно с Неофит Рилски], а заглавието е дадено на гръцки и на български език единствено тук (в сравнение с всички разгледани библиографии). По-нататък, при автор Неофит Рилски, отново откриваме Граматиката (№ 5618.а, с. 264) с отбелязано уточнение [заедно с Иван Димитриевиѹ] и дадено заглавие, както и пълно библиографско описание на гръцки заедно с допълнение за участието на Неофит Рилски в съставянето. Пак при автор Неофит Рилски откриваме и Христоматията (№ 5620, с. 264) със заглавие на български и гръцки и пълно библиографско описание на гръцки, придружено с описание на съдържанието на български език.

3.7. „Грамматика за славянскиѹ язык“ (1850) и „Христоматия славянска“ (1852) в библиографията на Стоянов (1978)

М. Стоянов е автор и на друга публикувана библиография, свързана с изследваните от нас заглавия. През 1978 г. в София излиза „Стари гръцки книги в България“, която е библиографско описание на всички стари гръцки книги, намиращи се в български библиотеки (Стойанов / Stoyanov 1978). Тази библиография следва хронологичен принцип за подреждане на описваните заглавия, като към всяко заглавие са дадени и библиотеките, в които то се намира и по това тя прилича на Ελληνική Βιβλιογραφία 1800 – 1863.

В тази библиография също откриваме разглежданите заглавия (Фиг. 11). В хронологичния опис на XIX в. при заглавията от 1850 г. откриваме Граматиката (№ 1736, с. 211) с гръцкото ѝ заглавие, както и библиографска информация за българските библиотеки, в които тя може да се намери. А при заглавията от 1852 г. намираме Христоматията (№ 1851, с. 224), чието заглавие е дадено на църковнославянски и гръцки език, а допълнително е посочено на български в кои библиотеки тя се намира.



Фигура 11. Части от „Стари гръцки книги в България“, ОМДА

4. Заключение

От разгледаните дотук библиографски описания на „Грамматика за славянскиѹ язык“ и „Христоматия славянска“ можем да направим извода, че макар и написани на гръцки език, те присъстват в най-значимите български библиографски описания. В първите те са дадени със заглавия на български език и са отбелязани като три издания, заедно със „Словарь славянско-гръцкий“, но от библиографията на Балан (Теодоров-Балан / Teodorov-Balan 1893) нататък „Христоматия славянска“ е представена със заглавието си на български и гръцки и с библиографско описание на гръцки. В българските библиографии „Грамматика за славянскиѹ язык“ се появява за пръв път и с гръцкото си заглавие при Стоянов (Стойанов / Stoyanov 1957), където също е отбелязано за пръв път и общото ѝ съставителство.

Фактът, че и двете заглавия присъстват и в националната Ελληνική Βιβλιογραφία 1800 – 1863 и в тематичната Bibliographie ionienne потвърждава разпространението на тези издания и извън България, както и фактът, че авторите им имат принос и към двете литератури – българската и гръцката. А за описанието в Bibliographie ionienne можем да смятаме, че не само е първото, дадено на оригиналния език на изданията, но и първото им отбелязване в чужда академична библиография. Тема-

тичната библиография на Стоянов (Стоянов / Stoyanov 1978) дава представа за разпространението на двете книги в библиотеките в България.

Най-накрая следва да отбележим, че двете издания са били предназначени да служат като учебници във Висшето богословско училище на о. Халки, и затова могат да се приемат за първите български учебници по църковнославянски език, предназначени за висше училище, като поставят началото на използването на граматика и христоматия заедно.

Източници / Resources

- Иречек 1872: Иречек, К. *Книгопис на новобългарската книжнина. 1806 – 1870. (Bibliographie de la littérature Bulgare moderne. 1806 – 1870)*. Виена: Българското книжовно дружество в Браила, Л. Соммер. <<https://litdanube.eu/libruse.bg/bg/knigopis-na-novobalgarskata-knizhnina-1806-1870>> [11.01.2025] (Ireček 1872: Ireček, K. *Knigopis na novobalgarskata knizhnina. 1806 – 1870. (Bibliographie de la littérature Bulgare moderne. 1806 – 1870)*. Viena: Balgarskoto knizhovo družestvo v Braila, L. Sommer. <<https://litdanube.eu/libruse.bg/bg/knigopis-na-novobalgarskata-knizhnina-1806-1870>> [11.01.2025])
- Иречек 1873: Иречек, К. *Книгопис на новобългарската книжнина 1806 – 1870. – Периодическо списание*, кн. VII – VIII, притурка, X, а). (Ireček 1873: Ireček, K. *Knigopis na novobalgarskata knizhnina 1806 – 1870. – Periodichesko spisanie*, кн. VII – VIII, priturka, X, а).)
- Неофит Рилски 1835: Неофит Рилски. *Болгарска граматика. Сега първо сочинена от Неофита П. П. сущаго из свещения обители Рилския, за употребление на славеноболгарските училища, а на свят издадена от любородните предстоятели за болгарското просвещение г. братия Мустакови, жители букурещкия, с иждивението на общото новосоставлено в Габрово училище*. Болгарски списания (книги), що са на свят издадени до днес, в Крагуевце: у Княжеско-сербской типографии, с. 44 – 45. <<http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=23>> [11.01.2025] (Neofit Rilski 1835: Neofit Rilski. *Balgarska grammatika. Segа prvo sochinena ot Neofita P. P. sushtago iz svyashteniya obiteli Rilskiya, za upotreblenie na slavenobolgarskite uchilishta, a na svyat izdana ot lyuborodnite predstoyateli za balgarskoto prosveshtenie g. bratiya Mustakovi, zhiteli bukureshtkiya, s izhdivenieto na obshtoto novosostavleno v Gabrovo uchilishte*. Bolgarski spisaniya (knigi), shto sa na svyat izdadeni do dnes, V Kraguevtse: u Knyazhesko-serbskoy tipografii, pp. 44 – 45. <<http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=23>> [11.01.2025])
- Погорелов 1923: Погорелов, В. *Опис на старите печатни български книги (1802 – 1877 г.)*. София: Държавна печатница. (Pogorelov 1923: Pogorelov, V. *Opis na starite pechatni balgarski knigi (1802 – 1877 g.)*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa.)
- Стоянов 1957: Стоянов, М. *Българска възрожденска книжнина: Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806 – 1878*. Т. 1. София: Наука и изкуство. <https://nationallibrary.bg/wp/wp-content/uploads/2016/12/bvk_vol1.pdf> [11.01.2025] (Stoyanov 1957: Stoyanov, M. *Balgarska vazrozhdenska knizhnina: Analitichen repertoar na balgarskite knigi i periodichni izdaniya 1806 – 1878*. Т. 1. Sofia: Nauka i izkustvo. <https://nationallibrary.bg/wp/wp-content/uploads/2016/12/bvk_vol1.pdf> [11.01.2025])
- Стоянов 1978: Стоянов, М. *Стари гръцки книги в България*. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“. <https://www.omda.bg/page.php?tittle=СТАРИ_ГРЪЦКИ_КНИГИ_В_БЪЛГАРИЯ&IDMenu=982&IDArticle=5533> [11.01.2025] (Stoyanov 1978: Stoyanov, M. *Stari gratski knigi v Bulgaria*. Sofia: Narodna biblioteka “Kiril i Metodiy”. <https://www.omda.bg/page.php?tittle=СТАРИ_ГРЪЦКИ_КНИГИ_В_БЪЛГАРИЯ&IDMenu=982&IDArticle=5533> [11.01.2025])
- Теодоров-Балан 1893: Теодоров-Балан, А. *Български книгопис*. Дял I. От първата новобългарска печатна книга до последната Руско-турска война (1641 – 1877). – В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, кн. IX, Приложение, с. 1 – 175. <https://macedonia.kroraina.com/sbnu/sbnu_09.pdf> [11.01.2025] (Teodorov-Balan 1893: Teodorov-Balan, A. *Balgarski knigopis*. Dyal I. Ot parvata novobalgarska pechatna kniga do poslednata Rusko-turska voyna (1641 – 1877). – In: *Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knizhnina*, кн. IX, Prilozhenie, pp. 1 – 175.) <https://macedonia.kroraina.com/sbnu/sbnu_09.pdf> [11.01.2025]
- Теодоров-Балан 1909: Теодоров-Балан, А. *Български книгопис за 100 години (1806 – 1905)*. София: Българско книжовно дружество, Държавна печатница. (Teodorov-Balan 1909: Teodorov-Balan, A. *Balgarski knigopis za 100 godini (1806 – 1905)*. Sofia: Balgarsko knizhovo družestvo, Darzhavna pechatnitsa.)
- Шопов 1852а: Шопов, Ив. *Список на болгарски книги на нововозраждаемата българска писменност в XIX-й век. – Цариградски вестник*, бр. 99, с. 2 – 3. (Shopov 1852a: Shopov, Iv. *Spisok na bolgarski knigi na novovozrazhdaemata bolgarska pismennost v XIX-y vek. – Tsarigradski vestnik*, br. 99, pp. 2 – 3.)

Шопов 1852б: Шопов, Ив. *Список: за болгарските книги, които са издадени до сега*. Цариград: В типографията Ц. Вестника. <<http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=396>> [11.01.2025] (Shopov 1852b: Shopov, Iv. *Spisok: za bolgarskite knigi, koito sa izdadeni do sega*. Tsaregrad: V tipografiyata Ts. Vestnika. <<http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=396>> [11.01.2025])

Legrand, Pernot 1910: Legrand, E., H. O. Pernot. 1910. *Bibliographie ionienne: description raisonnée des ouvrages pub. par les Grecs des Sept-Îles ou concernant ces îles du quinzième siècle à l'année 1900, Volume I*. Paris: E. Leroux. <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5439463g/f433.item>> [11.01.2025]

ГМ 1941: Гκίνη, Δ. Σ., Β. Γ. Μέξα. *Ελληνική Βιβλιογραφία 1800 – 1863: Αναγραφή των κατά την χρονικήν ταύτην περίοδον όπου δήποτε ελληνιστί εκδοθέντων βιβλίων και εντύπων εν γένει μετά πίνακος εφημερίδων και περιοδικών της περιόδου ταύτης, Τόμος Δεύτερος*. Αθήναι: Γραφείον Δημοσιεύματων της Ακαδημίας Αθηνών. <<https://digitallibrary.academyofathens.gr/archive/item/30037>> [11.01.2025] (GM 1941: Gkini, D. S., V. G. Méxa. *Ellinikí Vivliographía 1800 – 1863: Anagraphí ton katá tin khronikín táftin períodon όπου dipote ellinistí ekdothénton vivlíon kai entípon en yéni metá pínakos ephimerídon kai periodikón tis períodou táftis, Tómos Défteros*. Athínais: Graphíon Dimosiévmaton tis Akadimías Athinón. <<https://digitallibrary.academyofathens.gr/archive/item/30037>> [11.01.2025])

Цитирана литература / References

Вълчев 2008: Вълчев, Б. *Възрожденските граматики на българския език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Valchev 2008: Valchev, B. *Vazrozhdenskite gramatiki na balgarskiya ezik*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.)

Кювлиева 1997: Кювлиева, В. *Българското речниково дело през Възраждането*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. (Kyuvlieva 1997: Kyuvlieva, V. *Balgarskoto rechnikovo delo prez Vazrazhdaneto*. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”.)

Δημητριάδης 1850: Δημητριάδης, Ι. Γραμματική της Σλαβωνικής γλώσσης / ераниσθείσα мен υπό Ιωάννου Δημητριάδου, εκδοθείσα δε φιλοτίμω δαπάνη του Πανιερωτάτου και Σοφωτάτου Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως κυρίου Κωνσταντίνου του Τυπάλδου. Εν Κωνσταντινουπόλει: Εν τῷ Πατριαρχικῷ Τυπογραφείῳ. (Dimitriadis 1850: Dimitriádis, Ioánnis. *Grammatikí tis Slavonikís glóssis / eranisthísa men ipó Ioánnou Dimitriádu, ekdothísa de philotímo dapáni tou Panierotátou kai Sophotátou Mitropolítou Stavroupóleos kiríou Konstantínou tou Tipáldou*. En Konstantinoupóli: En to Patriarkhikó Tipographío.)

Νεόφυτος Ριλλιώτης 1852: Νεόφυτος Ριλλιώτης, ιερομόναχος. Χρηστομάθεια της Σλαβωνικής γλώσσης / еранисθείса мен υπό Νεοφύτου ιερομονάχου Ριλλιώτου καθηγητού της γλώσσης ταύτης εν τη κατά Χάλκην θεολογική σχολή της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, εκδοθείσα δε σπουδή και δαπάνη του πανιερωτάτου Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου του Τυπάλδου, σχολάρχου και καθηγητού της ιεράς αυτής σχολής. Εν Κωνσταντινουπόλει: Εν τῷ Πατριαρχικῷ Τυπογραφείῳ. (Neofit Rilski 1852: Rilliótis, Neóphitos, ieromonakhos. *Khristomáthia tis Slavonikís glóssis / eranisthísa men ipó Neophítou ieromonákhou Rilliótou kathiyitoutis tis glóssis táftis en ti katá Kháلكin theoloyikí skholí tis tou Khristou Megális Ekklesías, ekdothísa de spoudí kai dapáni tou panierotátou Mitropolítou Stavroupóleos Konstantínou tou Tipáldou, skholárkhou kai kathiyitoutis tis ierás aftís skholís*. En Konstantinoupóli: En to Patriarkhikó Tipographío.)

Νιχωρίτης 2008: Νιχωρίτης, Κ. Σλαβωνική γλώσσα. Εκ της χρηστομάθειας της σλαβωνικής γλώσσης еранисθείснs υπό Νεοφύτου Ιερομονάχου Ριλλιώτου, λεξικόν (1852). Σταμούλης Αντ. (Nihoritis 2008: Nikhorítis, K. *Slavonikí glóssa. Ek tis khristomáthias tis slavonikís glóssis eranisthísis ipó Neophítou Ieromonákhou Rilliótou, lexikón* (1852). Stamóulis Ant.)

**THE FIRST BIBLIOGRAPHICAL DESCRIPTIONS
OF “GRAMMATIKA ZA SLAVYANSKIY YAZIK” (1850)
AND “CHRISTOMATHIYA SLAVYANSKA” (1852)**

Velislava Stoykova

Institute for the Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

vstoykova@yahoo.com

Abstract. The paper presents and analyses the first references to *Grammatika za Slavyanskiy Yazik* (1850) and *Christomathiya Slavyanska* (1852) in published systematic bibliographical descriptions based on the use of shared digital online resources. These headings are considered in terms of their presence in the first Bulgarian and foreign bibliographies, whether national or thematic, to outline the approach to the bibliographic description and their geographical distribution. On this basis of the analysis, conclusions are drawn on the impact and importance of these publications in the context of their significance as the first Bulgarian grammar high school books.

Keywords: *Bulgarian language; grammar; dictionaries; bibliography*

Velislava Stoykova
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113, Bulgaria